

КАРТИ МІЖНАРОДНИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ

У статті проаналізовано досвід картографування культурних зв'язків в Україні. Автором розкриті основні перспективні напрями використання карт міжнародних культурних зв'язків для викладання географічних дисциплін. Визначено основні групи та перелік карт міжнародних культурних зв'язків. Визначені перспективи використання карт міжнародних культурних зв'язків для аналізу умов виникнення надзвичайних ситуацій суспільно-політичного характеру.

Ключові слова: географія культури, міжнародні культурні зв'язки, надзвичайні ситуації суспільно-політичного характеру.

D. Liashenko

THE MAPS OF INTERNATIONAL CULTURAL RELATIONS FOR TEACHING GEOGRAPHY

The experience of cultural relations in Ukraine mapping is analyzed in the article. The author is expose basic perspective guidelines of the international cultural relations maps use for teaching geographical disciplines. Basic groups and list of maps of international cultural relations are suggested. The maps of international cultural relations use development is set for the analysis of social and political emergencies conditions origin.

Keywords: geography of culture, international cultural relations, social and political emergencies.

Постановка проблеми. В сучасних умовах викладання географії як світоглядної дисципліни повинне забезпечити усвідомлення учнями та студентами процесів глобальних змін, які отримали назву модернізаційного переходу. В сфері політики відбувається посткомуністичний транзит держави від режиму планової, командної економіки до ринку.

Головні тенденції трансформацій соціально-політичного життя в Україні стосуються як економічної складової життєдіяльності суспільства (перехід від аграрної економіки до індустріальної), так і сфери культури:

1. Триває перехід до урбанізованого суспільства, що зумовлює поширення так званої міської культури. В містах набувають поширення молодіжні субкультури (готи, роки, репери, панки, гіпі), які раніше не були притаманні українському суспільству.

2. Демографічна революція в країнах Азії та Африки зумовлює поживавлення міграційних потоків. Україна стає однією з транзитних держав для міграції до країн Європи і притулком для представників інших культур (мусульман, китайців, представників африканських культур). Станом на 4 грудня 2009 року органами внутрішніх справ затримано понад 13,4 тисячі нелегальних мігрантів. Поява в Україні носіїв інших культурних ідентич-

ностей створює ризики міжетнічних і міжкультурних конфліктів (прояву расизму, ксенофобії).

3. Відбувається культурна перебудова суспільства (соціокультурна модернізація). Активізуються культурні, наукові, професійні, юридичні, спортивні зв'язки України з іншими країнами світу.

4. Політична трансформація України виявляється у зміні політичної культури населення, формуванні нового устрою влади, заміни її форм, характерних для колишнього СРСР на ті, що притаманні національній державі.

5. Світова соціально-економічна система зазнає істотних трансформацій, пов'язаних з поживавленням міжкультурного діалогу та економічної глобалізації і регіоналізації. Україна зазнає потужної інформаційної атаки з боку ТНК у формі демонстрації престижних форм споживання (у масовій культурі, кінематографії, рекламі, ЗМІ) що спрямовано на стимуляцію споживчих практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усвідомлення сутності трансформаційних процесів здійснюється науковцями шляхом активізації розвідок у галузі гуманітарної географії, географії культури, дослідження ідентичності населення країни та її регіонів, іміджевої географії, міфогеографії, когнітивної географії¹. Ці дослідження сприяють побудові науковцями більш точної географічної картини світу, створенню системи освіти, що забезпечуватиме розвиток географічного мислення: формування компетентності учнів у сфері громадської, культурної, рекреаційної, політичної діяльності.

Сфера картографування культури в радянській картографічній школі обмежувалася насамперед тематикою культурно-просвітницького обслуговування населення [2]. Культурні зв'язки в колишньому СРСР традиційно відносили до групи невиробничих зв'язків з обслуговування населення і управління. Карти міжнародних культурно-географічних зв'язків мало представлені в атласах, виданих у колишньому СРСР. Їх зміст унікав відображення етнокультурних характеристик населення, тим більше його релігійного складу, і насамперед торкався таких показників, як гастролі радянських артистів за кордоном та інші схожі показники в царині науки, освіти, видовищ, наприклад, в Атласі Новосибірської області (1970). У проєкті другого тому Національного атласу Української РСР [5] планувалося створити окремий розділ «Економічні та культурні зв'язки УРСР», що мав складатися з підрозділів, які б присвячувалися науково-технічній допомозі країнам, що розвиваються; культурним зв'язкам УРСР із зарубіжними країнами. На жаль, атлас з об'єктивних причин не було розроблено.

Карти міжнародних культурних зв'язків уміщено в Національних атласах Канади і США, створено комплексні за змістом та тематичні атласи: Атлас нової Європи (2004), Атлас міграцій до Франції (2002), інші картографічні твори.

¹ Когнітивна географія – один із напрямів географії, що вивчає закономірності формування і розвитку систем уявлень про географічний простір.

З початку 90-х рр. XX ст. в Україні також активізувалися дослідження проблем у галузі географії культури. Серед праць українських науковців, у яких висвітлюються географічні аспекти культури та питання поширення культурних явищ на території, слід назвати роботи О. Любіцевої, О. Ріпки, І. Ровенчака [10], В.П. Круля [6]. Географію культури в Росії зараз розвивають Р.Ф. Туровський, О.Г. Дружинін [1], Д.Н. Замятин [3], В.Л. Каганський, В.Н. Калущков, О.А. Лавренцова, Б.Б. Родоман, Р.Г. Піменова, В.Н. Стрелецький [12], Ю.А. Веденін [7], І.Н. Корнєв.

Завдання статті полягає в обґрунтуванні напрямів картографічного моделювання культуросфери, зокрема міжнародних культурних зв'язків, для географічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Кінець XX ст. ознаменувала криза монополії позитивістського мислення індустріального суспільства. Гуманізація географії стала реакцією на соціальні проблеми, що утворилися під час кризи, а також на можливості нашої науки у формуванні соціально-економічної політики. Про гуманізацію як один із головних напрямів розвитку географії дуже добре написав Я.Г. Машбіц, за словами якого, сучасна географія – це наука «для людини», «від людини» і багато в чому «через людину». На думку багатьох авторів, сенс гуманізації полягає в тому, щоб залучити підрастаюче покоління до духовної культури людства [8]. Як методологічний орієнтир для географії нині служать ідеї, висловлені у девізах останніх географічних конгресів: «Жити в різноманітті», «Одна Земля – багато світів». Вони свідчать про заміну ідеї глобальної гомогенізації ідеєю істотної значущості різноманіття. Поняття «різноманіття», зокрема культурного, в епоху глобалізації може стати основоположним у географії, оскільки дозволить об'єднати зусилля географів усього світу [4].

Паралельно з гуманізацією географії взагалі активізуються географічні дослідження культуросфери (складової антропосфери, що відтворює культурні цінності, якісні властивості суспільного життя), які є важливим методом країнознавства в ході вивчення видових відмінностей культур, основних типів світової культури.

Російський географ Л.М. Сінцеров наголошує увагу на дослідженнях *гуманітарної глобалізації* – численних міжнародних взаємозв'язків нееконімічного характеру – у сфері науки, культури, професійних, юридичних, спортивних, інформаційних зв'язків. Усі вони з'являлися, розвивалися і примножувалися в ході інтернаціоналізації господарського життя, в руслі всесвітньо-історичного процесу і додавали людській цивілізації властивість нематеріальної цілісності, що перебувала в прихованому стані. Разом із світовими ринками, засобами комунікації та зв'язку й іншими досягненнями матеріальної культури, що згуртували людство, гуманітарна глобалізація стала найважливішою прикметою часу, невід'ємною частиною нової світобудови [11].

Міжнародні культурні зв'язки слід розуміти як потоки людей, речовини, та інформації між різними країнами та їх населенням. При цьому головним носієм культурних зв'язків нині стає інформація. Суб'єктами

сучасної світової системи культурних зв'язків стають особи і соціальні групи, що активно використовують сучасні інформаційні технології для передачі інформації потенційно необмеженому колу одержувачів.

Карти культурних зв'язків відображають стан життєдіяльності населення і гуманітарної сфери країн і особливо їх змін (національний склад населення, його мова, традиції, вірування, ідеологія). Важливими показниками картографування на цих картах можуть бути три групи показників.

Перша – умови і обмеження щодо здійснення міжнародних культурних зв'язків (канали та інфраструктура зв'язків, природні та суспільно-географічні обмеження на їх здійснення, ступінь прозорості кордонів між державами, права та можливості доступу до інформації).

Друга – власне зв'язки (сучасні та ретроспективні), що виявляються в етнокультурних особливостях території, мові населення, сучасних релігійних відносинах, зв'язки у галузях мистецтва, літератури, музики, образотворчого мистецтва, театру, кінематографу; міжнародні порівняння способу життя, традицій та норм відтворювальної і сімейної поведінки; міжнародні порівняння політичного устрою; міжнародні зв'язки в галузі освіти, науки й інновацій; обмін технологіями та культура виробництва; міжнародна торгівля культурними цінностями та історико-культурна й технологічна спадщина.

Третя – наслідки міжнародних культурних зв'язків (пожвавлення інших видів міжнародних зв'язків: торгівля, етнокультурна взаємодія та міжкультурні конфлікти).

Орієнтовний перелік карт міжнародних культурних зв'язків наведено у табл. Частина цих карт або окремі показники картографування з успіхом можуть бути використані у навчальному процесі. Як справедливо зазначає В.П. Максаковський [9], шкільна географія в минулі десятиліття була орієнтована переважно на вивчення фактів з подальшими невеликими теоретичними екскурсами. В результаті вона перетворилася на досить сухий предмет, своєрідний географо-номенклатурний преїскурант. У ній явно переважали фактологічні й описові елементи, що свідчить про те, що, на жаль, був забутий один з головних заповітів М.М. Баранського – про необхідність вивчення зв'язків явищ у географії. Адже без цього географія перетворюється на зібрання довідок.

Висновки. Вивчення зв'язків та відносин між країнами у сфері економіки і політики залишиться неповним без урахування транслявання культури – систем цінностей між людьми, країнами, цивілізаціями. Факти та концепції, відображені на картах міжнародних культурних зв'язків, сприятимуть розумінню сучасних культурно-географічних та цивілізаційних процесів. Географія культури і культурно-географічне картографування є новими перспективними напрямками досліджень в Україні. Теоретичні знання, розроблені в сфері цих наукових дисциплін, змінюють ідеали майбутнього соціального устрою, етичні принципи і є основою для моделей людської поведінки, програм майбутньої діяльності, що приводять до змін існуючих форм соціального життя.

Окремі показники міжнародних культурних зв'язків можуть бути використані на картах передумов виникнення надзвичайних ситуацій сус-

Зміст карт міжнародних культурних зв'язків України

<i>Група карт</i>	<i>Тематика карт</i>
Умови та чинники міжнародних культурних зв'язків	
Канали та інфраструктура міжнародних культурних зв'язків	Шляхи сполучення, морські порти, аеропорти, заклади культури (кінематограф, книговидавництво, книгорозповсюдження, театри, музеї, бібліотеки, виставкові зали), освіти, науки, дипломатичні представництва, національно-культурні центри, Інтернет, засоби масової інформації
Стимули та мотивації до здійснення зв'язків	Географічні образи, уявлення, міфи про привабливість міст чи країн для міграції, туризму.
Природні та соціальні бар'єри та межі здійснення зв'язків	Гірські хребти, водні перешкоди, болота, пустелі, державні кордони, межі розселення етносів, межі поширення релігій, географія міфів «свої - чужі». Візовий режим стосовно громадян різних країн, можливості доступу населення до інформації
Міжнародні культурні зв'язки (культурний обмін)	
Поширення мов	Історія розселення етносів, історія поширення мов, діалектів, суржик.
Релігійні відносини	Поширення релігій, паломництво, перевезення предметів поклоніння (ікон), іноземні священики, міжнародні релігійні організації, релігійна освіта.
Література	Конкурси, книговидавнича справа (мови видання).
Музика	Гастролі, конкурси, концертна діяльність.
Образотворче мистецтво	Виставки, експозиції.
Театр	Гастролі зарубіжних театральних колективів в Україні та українських – за кордоном.
Кінематограф	Міжнародні кінофестивалі в Україні та участь українських кінофільмів у міжнародних фестивалях, прокат та дублювання фільмів іноземного виробництва в Україні.
Обмін і співпраця у сфері науки, інновацій, науково-технічної політики	Участь у міжнародних конференціях, семінарах, стажуванні, наукових спілках, доступ до он-лайн бібліотек, ввезення інструментів для наукових досліджень, стандартизація.
Обмін у галузі освіти	Навчання та викладання за кордоном, вивчення іноземних мов у школах, впровадження нових технологій освіти.
Обмін у галузі культури виробництва і управління	Виставкова діяльність, культура виробництва, агрокультура, насіння сільськогосподарських культур, племінна худоба, патентна діяльність.
Обмін артефактами	Експорт та імпорт культурних цінностей і творів мистецтва, контрабанда, аукциони, діяльність колекціонерів.

Таблиця (продовження)

Наслідки міжнародних культурних зв'язків	
Міжнародні порівняння способу життя, традицій та норм відтворювальної та сімейної поведінки	Шлюби, розлучення, кількість дітей в сім'ї, міжконфесійні шлюби, ставлення до абортів, традиційне житло, народний костюм.
Міжнародні порівняння політичного устрою	Форми державного правління, схеми організації муніципальної влади, виборчі системи, частка жінок в органах державної влади.
Інформаційна безпека країни	Негативні інформаційні дії, направлені на підриг конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності меж України. Використання засобів масової інформації та Інтернету для пропаганди сепаратизму по етнічному, мовному, релігійному та інших ознаках тощо. Розповсюдження в ЗМІ невластивих українській культурі традицій, цінностей і способу життя, культури насильства, жорстокості, порнографії, нешанобливого ставлення до людської й національної гідності. Витіснення з інформаційного простору і молодіжної культури українських витворів мистецтва, народних традицій і форм дозвілля.
Ризики виникнення суспільно-політичних конфліктів	Етнічна мозаїчність населення, прибульці та їх нащадки, прояви расизму та ксенофобії, інформаційні повідомлення, що принижують гідність національних і релігійних груп.

пільно-політичного характеру на території України. Це насамперед показники національної, релігійної, освітньої, політичної нерівності; соціальна база суспільно-політичних конфліктів (іммігранти та їх нащадки, представники різних мов та прихильники різних релігій, нелегальні мігранти), прихильники терористичних, екстремістських, расистських організацій. Створення таких карт сприятиме упередженню проявів міжетнічних та міжкультурних конфліктів.

Рецензент — доктор географічних наук Г.О. Пархоменко

Література:

1. Дружинин А.Г. Теоретические основы географии культуры.- Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ, 1999. - 114 с.
2. Евтеев О.А., Лухманов Д.Н., Микалюкина Л.Б. Наука, подготовка кадров, обслуживание населения // Комплексные региональные атласы / Под ред. К.А. Салищева. – М., 1976. – С. 529–563.
3. Замятин Д.Н. Культура и пространство: моделирование географических образов: Дис. ... д-ра культурологических наук : 24.00.01. – М., 2005. – 435 с.
4. Конева И.В. Организация географических знаний (проблемы, методологические подходы). – Ин-т географии СО РАН, Иркутск. – География и природные ресурсы. – 2007. – № 3. – С. 48-55.

5. *Корецький Л.М., Паламарчук М.М., Старовойтенко И.П., Харченко А.С.* Общие программные установки и структура 2 тома Национального атласа Украинской ССР // Комплексное картографирование производительных сил Украинской ССР: Материалы 2 науч. конф. – К.: Наук. думка, 1967. – С.11-14.

6. *Круль В.П.* Краєзнавство: історична географія: Конспект лекцій / За ред. Я.І. Жупанського. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – 108 с.

7. *Культурная география* / Науч. ред. Ю.А. Веденин, Р.Ф. Туровский. – М.: Ин-т наследия, 2001. – 192 с.

8. *Максаковский В.П.* Географическая культура: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 416 с.

9. *Максаковский В.П.* Еще раз о некоторых спорных вопросах школьной географии // География. – 2002. – № 16. <http://geo.1september.ru/2002/16/4.htm>

10. *Ровенчак І.І.* Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: Монографія. – Львів.: ЛНУ, 2008. – 240 с.

11. *Синцеров Л.М.* Когда началась гуманитарная глобализация? // География. – 2008. - № 21. http://geo.1september.ru/view_article.php?ID.200802105

12. *Стрелецкий В.Н.* Географическое пространство и культура: мировоззренческие установки и исследовательские парадигмы в культурной географии / / Изв. РАН. Сер. геогр. – 2002. – № 4. – С. 18–28.

Д.А. Ляшенко

КАРТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ ДЛЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ

В статье проанализирован опыт картографирования культурных связей в Украине. Автором раскрыты основные перспективные направления использования карт международных культурных связей для преподавания географических дисциплин. Определены основные группы и перечень карт международных культурных связей. Намечены перспективы использования карт международных культурных связей для анализа условий возникновения чрезвычайных ситуаций общественно-политического характера.

Ключевые слова: география культуры, международные культурные связи, чрезвычайные ситуации общественно-политического характера.

УДК 528.92:378.016

В.В. Машкіна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ВИКОРИСТАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ У ДИСЦИПЛІНІ «ГЕОГРАФІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ»

У статті розкривається сутність і зміст використання географічних карт під час вивчення студентами нормативної дисципліни «Географічне прогнозування» для магістрів і спеціалістів спеціальності «Географія». Обґрунтовано особливості застосування картографічного аналізу під час проведення практичних занять як способу професійного проблемного мислення.

Ключові слова: географічне прогнозування, аналіз географічних карт, практичні заняття.